మహా భారతము

శల్య పర్వము

ప్రధమాశ్వాసము

వైశంపాయన మహర్షి జనమేజయునకు చెప్పిన మహా భారత కధను, నైమిశారణ్యంలో, సత్రయాగ సందర్భమున, సూతి, శౌనకాది మహామునులకు వినిపించాడు.

పదునేడవ నాటి యుద్ధం ముగిసింది. దుశ్శాసనుడు, కర్ణుడు పరమ పదించారు. మిగిలిన వీరులతో సుయోధనుడు తన విడిదికి వెళ్లాడు శల్యుడిని తన సేనాపతిగా నియమించాడు. 18వ రోజు యుద్ధమునకు ఇరు పక్షములు సమాయత్తమయ్యాయి. మధ్యాహ్న సమయానికి ధర్మరాజు అత్యంత పరాక్రమంతో శల్యుని చంపాడు. ఆ తరువాత వెంట వెంటనే కౌరవ పక్షమున యుద్ధం చేయుచున్న మహావీరులు ఒక్కరొక్కరే మరణించారు.

సుయోధనుడు యుద్ధం విరమించాడు. ఒంటరిగా ఒక మడుగులో దాగుకున్నాడు. పాండవులు సుయోధనుని వెదుకుకొనుచూ ఆ మడుగు దగ్గరకు వచ్చారు. సుయోధనుని సూటిపోటీ మాటలతో యుద్ధమునకు ప్రేరేపించారు. సుయోధనునకు భీమునికీ గదా యుద్ధం జరిగింది. ఆ యుద్ధంలో భీమసేనుడు సుయోధనుని తొడలు విరుగ గొట్టాడు. 18వ రోజు సూర్యాస్తమయ సమయానికి సుయోధనుడు కుప్పకూలిపోయాడు.

మహాభారత యుద్ధం పరిసమాప్తమయింది. ఆరోజు అర్ధ రాత్రి అశ్వత్థామ, కృపాచార్యుడు, కృతవర్మ తన వెంటరాగా, పాండవ శిబిరములో ప్రవేశించి, చావగా మిగిలిన పాంచాల, ప్రభద్రక, మాత్స్య సైనికులను హతమార్చాడు.

ఇదంతా కళ్లారా చూచిన సంజయుడు అపరిమితమైన దుఃఖముతో, పై విషయములన్నియి విశధముగా ధృతరాష్ట్రమహా రాజుకు వివరించుటకు హస్తినాపురమునకు వెళ్లాడు. ధృతరాష్ట్రుని మందిరము ప్రవేశించాడు. ఆంతరంగిక మందిరములో గాంధారి, విదురుడు,గాంధారి కోడళ్లు అందరూ గుమిగూడి ఉన్నారు వారిని చూచి సంజయుడు ఏడుస్తూ "ధ ృతరాష్ట్ర మహారాజా! శల్యుడు, శకుని, ఉలూకుడు,సంశప్తకులు, కాంభోజరాజు, శతానీకుడు, యవనులు, పర్వతరాజులు, మ్లేచ్ఛ బలములు, నలు దిక్కుల నుండి మనకు సాయం చెయ్యడానికి వచ్చిన మహారాజులు అందరూ యుద్ధంలో మరణించారు. కర్ణుడి కుమారులు, అందరూ మరణించారు. నీ కుమారుడైన సుయోధనుని తొడలు విరుగ గొట్టి భీమసేనుడు తన ప్రతిన నెరవేర్చుకున్నాడు. ప్రస్తుతము రారాజు సుయోధనుడు కటిక నేల మీద, ధూళిధూసరితాంగుడై పొరలుతున్నాడు.

అదీ కా కుండా పాండవ పక్షమున కూడా ధృష్టద్యుమ్నుడు, శిఖండి, ఉత్తమౌజుడు, యుధామన్యుడు మొదలగు పాంచాల వీరులు, చేది, మత్స్య,ప్రభద్రక రాజులు వారి బలములు, ప్రతి వింధ్యుడు మొదలగు ద్రౌపదీ పుత్రులు, మిగిలిన సకల రధములు, అశ్వములు, గజసమూహములు, సంపూర్ణంగా నాశనం అయ్యాయి. అటు కౌరవ శిబిరములలోనూ, ఇటు పాండవ శిబిరములలోనూ ఆడు వారు తప్ప మగపురుగు కనిపించడం లేదు.

మన పక్షములో అశ్వత్థామ, కృపాచార్యుడు, కృతవర్మ అను ముగ్గురు

రధికులు, పాండవ పక్షమున, పంచ పాండవులు, కృష్ణుడు, సాత్యకి, నీ కుమారుడు యుయుత్సుడు, మిగిలి ఉన్నారు. సుయోధనుని 11 అక్షోహిణుల సైన్యము సర్వనాశనమయింది." అని దుఃఖంతో చెప్పాడు సంజయుడు.

ఆ మాటలువిని ధృతరాష్ట్రుడు, గాంధారి, ఆమె కోడళ్లు మూర్ఛ పోయారు. మిగిలిన వారు నిశ్చేష్టులయ్యారు. కొంతసేపటికి తేరుకున్నారు. ధృతరాష్ట్రుడు పక్కనే ఉన్న విదురుని చూచి "విదురా! నేను పుత్రహీనుడను, అనాధను అయ్యాను. నాకు బంధువు అనేవాడివి నువ్వు ఒక్కడివేమిగిలావు." అని పలికి మరలా మూర్ఛపోయాడు. దాసదాసీజనములు చేసిన శైత్యోప చారములతో సేదదీరాడు ధృతరాష్ట్రుడు. కుండలో పెట్టిన మహా నాగము మాదిరి దీర్ఘ నిశ్వాసములు విడుస్తున్నాడు.

"విదురా! నా మనసు నా వశములో లేదు వీరి నందరినీ తమ తమ నివాసములకు పంపివేయుము." అని అన్నాడు. విదురుడు స్త్రీల నందరినీ వారి వారి నివాసములకుపంపించాడు.

"విదురా! ఇప్పుడు నాకు ఏది గతి? నా కొడుకులు అందరూ చచ్చినా ఆ పాండవులు ఒక్కరూ చావలేదు. చిత్రంగా ఉంది కదూ! నూరుగురు కొడుకులు మరణించారు అని వినిన తరువాత కూడా నా హృదయం బద్దలు కాలేదంటే అది హృదయంకాదు కఠిన పాషాణము. నేను పుట్టు గుడ్డి నైనందున నా కుమారుల చిన్నతనము ముచ్చటలు ఆటపాటలు చూడడానికి నోచుకోలేదు. కాని వారి మరణ వార్త విని కుంగిపోవు దుర్గతి పట్టింది.

సుయోధనా! ఎక్కడున్నావురా! మీ అమ్మ గాంధారి పిలుస్తూ ఉంది రా! రా!

ఈ ముసలి తనములో మమ్ములను విడిచి ఎక్కడకు వెళ్లావయ్యా! ఇన్నాళ్ల నువ్వు మా మీద చూపించిన ప్రేమ, ఆప్యాయత ఎక్కడకు పోయాయి. ఈ వయసులో మమ్ములను అనాధలనుచేసి వెళ్లావు. నిరంతరము సేవలందుకొనే నీవు దిక్కులేకుండా కటికనేలమీద పడి ఉన్నావా నాయనా! నాడు నీవు నాతో చెప్పిన మాటలు మరిచిపోయావా సుయోధనా! "తండ్రీ! నా వెంట భీష్మ,ద్రోణ,కృప, అశ్వత్థామలు, ఉన్నారు. అందరినీ మించి కర్ణుడు ఉన్నాడు పాండవులను సర్వనాశనం చేస్తాడు, వీరుగాక, బాహ్లీక, సోమదత్త, శకుని, భూరిశ్రవస, శల్య, సింధురాజులు మొదలగు రధిక శ్రేష్ఠులు ఉన్నారు. మేమందరమూ కలిసి పాండవులను జయిస్తాము చూడండి."అని పలికావు కదా. ఈ నాడు ఆ పాండవుల చేతిలోనే హతమయ్యావా తండ్రీ! శిఖండిని అడ్డం పెట్టుకొని భీష్మునే పడగొట్ట గలిగాడు అర్జునుడు. అతనికి అసాధ్యము ఏముంటుంది. ద్రోణుడు సామాన్యుడా! అతనిని ఓడించడం ఎవరికి సాధ్యం. అలాంటి వాడిని కూడా ఆ అర్జునుడు ఓడించాడే! నా అల్లుడు జయద్రధుడు (సైంధవుడు) మాత్రం తక్కువ వాడా. మహా బలవంతుడు. ఒక్కవేటుతో వాడిని చంపాడే ఆ అర్జునుడు. అంతా విధి వైపరీత్యకు కాక మరేమిటి? నాయనా సుయోధనా! నీవు నమ్మిన కర్ణుడు పాండవులలో ఒక్కని కూడా సంహరించలేదయ్యా! నమ్మశక్యంగా లేదు కదూ!

(కర్ణుడు తాను కుంతికి ఇచ్చిన మాట ప్రకారము తన చేత చిక్కిన నలుగురు పాండులను చంపకుండా వదిలివేసాడు).

ఇంక మహా బలశాలి శల్యుడు కూడా ఎవరినీ సంహరించలేదు. నా తమ్ములతో కూడి పాండవుల నందరినీ సంహరిస్తాను అన్నావు. కాని నీ తమ్ములే లేకుండా పోయారు కదయ్యాసుయోధనా! నేను అదృష్టహీనుడిని. నాకు శుభాలు ఎలా కలుగుతాయి. నా కొడుకులందరూ చచ్చారు. నేను ఎవరినీ

చూచుకొని బతకాలి. ఆ భీమసేనుడు నన్ను అనునిత్యం సూటిపోటీ మాటలతో వేధిస్తుంటే ఇక్కడ ఎలా ఉండ గలను. నేను అడవులకు పోతాను. శేషజీవితం ప్రశాంతంగా గడుపుతాను. సంజయా! ఆ ఏర్పాట్లు చూడవయ్యా.

అది సరే సంజయా! నాకు తెలియకక అడుగుతాను. భీష్ముడు, ద్రోణుడు, కర్ణుడు మరణించారు కదా. ఇంకా ఎవరి అండ చూచుకొని నా కుమారుడు సుయోధనుడు యుద్ధమును కొనసాగించాడు. మూర్ఖత్వం కాక మరేమిటి చెప్పు. నాకు విదురుడు ముందే చెప్పాడు. నీకొడుకు మూర్ఖుడు. వాడిని వదిలివెయ్యి అని నేను వినలేదు. తగిన ఫలితం అనుభవిస్తున్నాను. సంజయా! కర్ణుని చావు తరువాత సేనాపతి ఎవరు. యుద్ధం ఎలా జరిగింది వివరంగా చెప్పు. కృతవర్మ, కృపాచార్యుడు, అశ్వత్థామ, ఎలా బతికి బయట పడ్డారు. ధృష్టద్యుమ్నుడు, శిఖండి మొదలగు పాంచాల వీరులు, చేది, మత్స్య,ప్రభద్రక వీరులు, నా మనుమలు ద్రౌపది పుత్రులు, మొదలగు వారు ఎలా మరణించారు. ఇంతకూ పాండవులు, కృష్ణుడు ఎలా తప్పించుకున్నారు. వివరంగా చెప్పు." అని అడిగాడు.

సంజయుడు ఇలా చెప్పసాగాడు.

కర్ణుడు చనిపోయిన విషయం శల్యుని ద్వారా విన్న సుయోధనుడు పిచ్చెత్తినట్టు అరుచుకుంటూ తన నివాసమునకు వెళ్లాడు. కాని లోపలకు వెళ్ల లేదు. తన ఆంతరంగికులతో కలిసి దూరంగా ఒక చోట ఆరు బయట సమావేశమయ్యాడు. దుఃఖమును ఆపుకొని కార్యాచరణకు పూనుకున్నాడు.

ఆ సమయములో కృపాచార్యుడు సుయోధనునితో ఇలా అన్నాడు. "సుయోధనా! క్షత్రియులకు యుద్ధము పరమ ధర్మము. కాని నేను

బ్రాహ్మణుడను. క్షత్రియధర్మమునకు విరుద్ధంగా ఒక మాట చెపుతాను. భీష్మ,ద్రోణ,కర్ణులు మహా బలవంతులు. దైవీబలసంపత్తి కలవారు. అట్టివారే అర్జునుని చేతిలో మరణించారు. అర్జునుడు దావాగ్ని అయితే, శ్రీకృష్ణుడు దానిని ప్రజ్వరిల్లచేసే వాయువు. అగ్నికి వాయువు తోడైతే ఇంక చెప్పేదేముంది. సర్వనాశనం తప్ప. ఇప్పుడు అదే జరిగింది. ప్రస్తుతము మన వద్ద తగినంతగా సైన్యము లేదు. మిగిలి ఉన్న సైనికులు కూడా బాగా అలసిపోయారు. ఇప్పుడు ఎవరు సైన్యాధ్యక్షుడైనా, ఈ కొద్దిపాటి సైన్యముతో పాండవులను జయించడం కష్టసాధ్యము. కాబట్టి ఈ సమయంలో పాండవులతో సంధి చేసుకొనుట ఉత్తమం అని నా అభిప్రాయము. నా మీద కోప పడవద్దు. పాండవుల మీద ఆగ్రహం విడిచిపెట్టు. అసలు ఈ యుద్ధము నీ అకారణ కోపము, అకారణ వైరము వలన సంభవించింది. కొంచెం లౌక్యము ప్రదర్శించి ఉంటే యుద్ధం నివారింపబడి ఉండేది.

మరొక మాట. మనకు శక్తి సామర్ధ్యాలు అధికంగా ఉన్నప్పుడు యుద్ధం చెయ్యడం అవసరణీయము. కాని మన శక్తిసన్నగిల్లినపుడు, సంధి చేసు కొనడం ఉత్తమం. ఇది యుద్ధ నీతి. నీవు ఈ యుద్ధం ఎందుకు చేస్తున్నావు. ఈ సమస్త రాజ్యమును కైవసం చేసుకొనడానికి, పాలించడానికి. సకలసుఖములు అనుభవించడానికే కదా! కాని ఈ కొద్దిపాటి సైన్యముతో అది సిద్ధిస్తుందా? ఆలోచించు. ఏదైనా మనం బతికి ఉంటే కదా ఇహలోక సుఖములు అనుభవించడానికి. కాబట్టి బతుకు మార్గం ఆలోచించు.

ధర్మరాజు సౌమ్యుడు. సంధికి అంగీకరిస్తాడు. శ్రీకృష్ణుడు కూడా సంధికి కాదనడు. శ్రీకృష్ణుడు, ధర్మరాజు ఏ విధంగా నిర్ణయిస్తే, భీమార్జున, నకుల సహదేవులు దానిని శిరసావహిస్తారు. నీవు అవునంటే సంధి జరిగి తీరుతుంది. పట్టుదలలు మాని సంధికి ప్రయత్నించు.” అని చెప్పాడు కృపాచార్యుడు.

కృపాచార్యుని మాటలు సావధానంగా విన్నాడు సుయోధనుడు.

“ఆచార్యా! మీరు నా క్షేమం కోరేవారు. నేను చెడిపోవడం ఓర్వలేక మీరు నాలుగు మంచిమాటలు చెప్పారు. కాని ఆ మాటలు నాకు అంగీకారం కావు కదా! ఎందుకంటే, మాయాజూదం ఆడించి పాండవుల రాజ్యం అపహరించి వారిని అరణ్యాలకు పంపాను. నిండు సభలో పాండవ పత్ని ద్రౌపదిని జుట్టు పట్టి ఈడ్పించి ఘోరంగా అవమానించాను. సంధి చేయవచ్చిన కృష్ణుని బంధించడానికి ప్రయత్నించాను. భీష్మ,ద్రోణ, సైంధవ,కర్ణుల చావు కళ్లారా చూచాను. పసివాడైన అభిమన్యుని ఒంటరి వాడిని చేసి అందరం చుట్టుముట్టి కిరాతకంగా చంపాము. నేడు నా తమ్ముడు దుశ్శాసనుని ఆ భీముడు గుండెలు చీల్చి నెత్తురు తాగడం కళ్లారా చూచాను. ఇన్ని చేసిన నేను, ఇన్ని చూచిన నేను, భీమసేనుడు తన రెండవ శపథం నెరవేర్చుకుంటాడని, నా తొడలు విరుగగొట్టి చంపుతాడని భయపడి సంధి చేసుకుంటే లోకులు ఏమనుకుంటారు. స్వార్ధపరుడని నిందించరా! ఏం జరుగుతుందో అదే జరుగుతుంది. ఒకరి దయాదాక్షిణ్యాల మీద వచ్చే రాజ్యభోగాల కంటే, యుద్ధంలో మరణించి, వీరస్వర్గం పొందడం శ్రేయస్కరము అని నా భావన. కాబట్టి యుద్ధం కొనసాగించడానికే నిశ్చయించుకున్నాను. అడ్డు చెప్పకండి. నేను మిగిలిన సైన్యంతో వెళ్లి పాండవులను జయిస్తాను. ఏమో! ఏం జరుగుతుందో ఎవరికి తెలుసు!” అని తన మిగిలిన సైన్యమునకు ఉత్సాహం కలిగించే మాటలు చెప్పి వారిని రణోన్ముఖులను చేసాడు.

తరువాత అందరూ కలిసి మరునాడు జరగబోవు 18వ రోజు యుద్ధమునకు ఏ వ్యూహం పన్నాలో ఆలోచించసాగారు. అశ్వత్థామ, శకుని, శల్యుడు, కృపాచార్యుడు, కృతవర్మ కలిసి ఆలోచించి సుయోధనునితో ఇలా అన్నారు.

“ సుయోధనా! మనమీ రాత్రి ఇచ్చట ఉండటం, మన మన శిబిరములలో నిద్రించడం మంచిదికాదు. ఎందుకంటే విజయోత్సాహంలో ఉన్న పాండవులు, అర్ధరాత్రి మన శిబిరముల మీద పడి మనలను సంహరించే అవకాశం ఉంది. కాబట్టి మనము దూరంగా వెళ్లి విడిది చేద్దాము.” అని అన్నారు.

ఆ మాటలకు సుయోధనుడు సంతోషించాడు. సుయోధనుడు తన బంధుమిత్రులు,సైన్యముతో సహా అక్కడికి రెండు ఆమడల దూరంలో ఉన్న సరస్వతీ తీరంలో విడిది చేసారు. ఆ నదిలో అలసట తీరేట్టు స్నానాలు చేసారు. అక్కడే తమ వెంట ఉన్న ఆహార పదార్ధాలను తిని సేదదీరారు. అప్పుడు అందరూ కలిసి మరునాటి యుద్ధమునకు తగిన సేనాధిపతి ఎవరు అని చర్చించారు. సుయోధనుడు ఆ బాధ్యతను అశ్వత్థామ మీద పెట్టాడు. అశ్వత్థామ సుయోధనుని చూచి ఇలా అన్నాడు.

“ సుయోధనా! ఈ క్లిష్ట సమయములో, మనందరిలోకి వయసులో పెద్ద వాడు, రణవిద్యలో నేర్పరి, పైగా తన మేనల్లుళ్లను వదలి మనమీద అభిమానంతో మన పక్షానయుద్ధం చేస్తున్న మద్రదేశాధీశుడు శల్యుని కంటే కురు సైన్యమునకు సారథ్యం వహించ గలవారు వేరెవరున్నారు. కాబట్టి అవశ్యము మద్రదేశాధిపతి శల్యుని సర్వసైన్యాధ్యక్షునిగా అభిషేకింపుము.” అని పలికాడు.

ఆ మాటలు విన్న సుయోధనుడు శల్యుని చూచి “శల్యమహారాజా! తమరిని సమస్త కురుసైన్యమునకు ఆధిపత్యము వహించవలసిందిగా కోరుచున్నాను. తమరు దయతో అంగీకరించాలి.” అని చేతులు జోడించి ప్రార్ధించాడు. అందులకు శల్యుడు అంగీకరించాడు. వెంటనే సుయోధనుడు సరస్వతీ జలములు తెప్పించి శల్యుని సర్వసైన్యాధ్యక్షునిగా అభిషేకించాడు.

విజయ సూచకంగా కౌరవ సేనలు శంఖములు పూరించాయి. జయ జయ ,ద్వానాలు చేసాయి.

పాండవ శిబిరంలో ధర్మరాజు చారుల వలన కౌరవ శిబిరములో జరుగుతున్న విశేషాలను ఎప్పటికప్పుడు తెలుసుకుంటున్నాడు. శల్యుడు సర్వసైన్యాధ్యక్షుడు అని తెలిసి కృష్ణునితో ఇలా అన్నాడు.

“కృష్ణా! వింటివా. సుయోధనుడు శల్యుని సర్వసైన్యాధ్యక్షునిగా అభిషేకించాడట. మనము దీనికి దీటుగా ఎలాంటి ప్రయత్నములు చెయ్యాలి.” అని అడిగాడు. ,

“ధర్మరాజా! శల్యుడు మహా బలవంతుడు. ధైర్యశాలి. భుజ బల సంపన్నుడు. రణకౌశలములో భీష్మ,ద్రోణ,కర్ణులను మించిన వాడు. నివురు గప్పిన నిప్పు. శల్యుడు రణరంగములో విజృంభిస్తే అతనిని మీరు ఎదుర్కొన లేరు. నువ్వు ఒక్కడివే అతనిని ఎదుర్కొనగల సమర్ధుడివి అని నా అభి ప్రాయము. కాబట్టి నువ్వు రేపు ఆ శల్యుని సంహరించే ఉపాయం చూడు. మరొక మాట. అతను మీకు మేనమామ. మాద్రికి సోదరుడు. కాబట్టి నీకు అతని మీద గౌరవము, అభిమానము ఉండవచ్చు. కాని అతను ఇప్పుడు మన శత్రుపక్షమున సైన్యాధ్యక్షుడు. కాబట్టి అతని మీద జాలి చూపడం మంచిది కాదు. నిర్ధాక్షిణ్యం అతనిని సంహరించు. నీకు విజయం చేకూరుతుంది.” అని పలికాడు శ్రీకృష్ణుడు.

“ కృష్ణా! నీవు చెప్పినట్టే చేస్తాను. మనకు యుద్ధంలో విజయం ముఖ్యం గాని బంధుత్వాలు కావు.” అని అన్నాడు ధర్మరాజు.

మరునాడు సూర్యోదయవేళ ఉభయ సైన్యములు యుద్ధమునకు

సన్నద్ధమయ్యాయి. ఆజానుబాహుడు అయిన శల్యుడు ముందు నడవగా కురు సేనలు కురుక్షేత్రము చేరుకున్నాయి. పాండవ సైన్యము కూడా పాండవులు ముందు నడవగా యుద్ధభూమి చేరుకున్నాయి." అని సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో చెప్పాడు.

" ఇంకెందుకు ఆలస్యం సంజయా! పాండవులు శల్యుని, నా కుమారుడు సుయోధనుని ఎలా సంహరించారో చెప్పు." వినిసంతోషిస్తాను అని ఎకసెక్కంగా అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

"మహారాజా! ఇంకా నువ్వు అలాంటి మరణ వార్తలు వినే స్థితిలో ఉన్నావా! ముందు నేను చెప్పే యుద్ధ వార్తలు విను. వాళ్ల మరణ వార్తలు ఎటూ వినాలిగా! తప్పదు." అని చెప్పసాగాడు.

"నీ కుమారుడు సుయోధనుడు కనీసం 18 వరోజన్నా తాను పాండవులను జయించి కురు సామ్రాజ్యమును కైవసం చేసుకుందామని పేరాశతో ఉన్నాడు. శల్యుడు కురు సైన్యమును సర్వతోభద్ర వ్యూహముగా తీర్చి దిద్దాడు. ముఖ ద్వారము వద్ద తాను కర్ణుని పుత్రులతో కూడి నిలుచున్నాడు. కుడి వైపు కృపాచార్యుడు నిలబడ్డాడు. ఎడమ వైపు త్రిగర్త వీరులతో కృతవర్మ నిలుచున్నాడు. వెనుక వైపు కాంభోజదేశాధీశులతో కలిసి అశ్వత్థామ నిలబడ్డాడు. మధ్యభాగంలో సుయోధనుడు తన గజబలంతో నిలబడ్డాడు.

పాండవులు కూడా తమతమ సేనలను త్రిముఖ వ్యూహంగా నిలిపారు. ధృష్టద్యుమ్నుడు, శిఖండి, సాత్యకి ఒక్కొక్క ముఖద్వారము దగ్గర నిలబడ్డారు. భీమార్జునులు, ధర్మరాజు ముందు, అ తనికి రక్షణగా నిలబడ్డారు. అని చెబుతున్న సంజయునికి ధృతరాష్ట్రునికి అడ్డు తగిలి "సంజయా! ఇంతకూ ఈ

17 రోజుల యుద్ధం తరువాత ఇరు పక్షములలో ఎవరికి ఎంతెంత సేనలు మిగిలాయి వివరించు.” అని అడిగాడు. సంజయుడు ఇలా చెప్పసాగాడు.

“మహారాజా! మన పక్షాన అనగా కౌరవుల పక్షాన 11,000 రథములు, 10,700 ఏనుగులు, 2,00,000 హయములు, మూడు కోట్ల సైనికులు మిగిలారు. అలాగే పాండవులకు 6,000 రథములు, 3000 ఏనుగులు, ఒక లక్ష గుర్రములు, ఒక కోటి కాల్బలము మిగిలాయి.

మరునాడు సూర్యోదయం అయింది. కురుక్షేత్రమహా సంగ్రామంలో ఆఖరి రోజు అనగా 18వ రోజు యుద్ధం ప్రారంభం అయింది. ఇరు పక్షము లలో భేరీ మృదంగ ధ్వానములు చెలరేగాయి.కురు పాండవ సైన్యములు ఒకదానితో ఒకటి ఢీకొన్నాయి. యుద్ధం భయంకరంగా సాగుతూ ఉంది. ఆ రోజు అటో ఇటో తేల్చుకోవాలని పట్టుదలతో పోరుతున్నారు. రథాలు విరుగుతున్నాయి. కాళ్లు చేతులు తెగిన సైనికులు కిందపడి దొర్లుతున్నారు. కొందరి తలలు తెగి పడుతున్నాయి. హయములు, ఏనుగుల కళేబరములు కుప్పలు కుప్పలుగా పెరిగిపోతున్నాయి. వాటి మధ్య రథములు సంచ రిస్తున్నాయి. రణభూమి అంతా రక్తంతో తడిసి పోయి రక్తం కాలువలుగా పారుతూ ఉంది. అయినా భయపడక వీరులందరూ వీరవిహారం చేస్తున్నారు.

కర్ణుని మనుమడు చిత్రసేనుడు అను వాడు నకులుని విల్లు విరిచాడు. మూడు బాణములు నకులుని నుదుటిపై నాటాడు. నకులుని పతాకమును పడగొట్టాడు. సారథిని చంపాడు.

నకులుడు కత్తి డాలు తీసుకొని చిత్రసేనుడు వేయు బాణములు తప్పించుకుంటూ చిత్రసేనుని రథం దగ్గరగా వెళ్లాడు. ఒక్కసారిగా విజృం

భించి, నకులుడు చిత్రసేనుని రథం మీదికి లంఘించి, చిత్రసేనుని తలను తన కత్తితో ఖండించాడు.

అది చూచి, చిత్రసేనుని సోదరులు సత్యసేనుడు, సుషేణుడు నకులుని తో కలియబడ్డారు. నకులుడు మరొక రథం ఎక్కాడు. సత్యసేనుడు, సుషేణుడు ఇద్దరూ నకులుని మీదికి బల్లెములు విసిరారు. నకులుడు అవలీలగా వారు ఎక్కిన రథమునకు కట్టిన హయములను చంపాడు. సత్యసేనుడు మరొక రథం ఎక్కాడు. తన బాణములతో నకులుని విల్లువిరిచాడు. నకులుడు మరొక విల్లుతీసుకొని సుషుణుని కేతనం ఖండించాడు. అతని విల్లు విరిచాడు. వారిద్దరూ కలిసి నకులుని సారథిని చంపారు. నకులుని విల్లు ఖండించారు. నకులుడు శక్తి ఆయుధమును తీసుకొని సత్యసేనుడి మీద ప్రయోగించాడు. సత్యసేనుని తల తెగి కిందపడింది.

అది చూచిన సుషేణుడు నకులుని మీద బాణ వర్షము కురిపించాడు. నకులుడు భీముని పుత్రుడైన శ్రుతసోముని రథం ఎక్కాడు. మరొక విల్లు తీసుకొని సుషేణుని మీద శరములు వర్షంలా కురిపించాడు. ఒక అర్ధ చంద్ర బాణంతో సుషేణుని తలను ఖండించాడు. అది చూచిన సుయోధనుని సైన్యం పారిపోయింది. శల్యుడు సింహంలా గర్జిస్తూ కౌరవ సేనలను పారిపోకుండా నిలువరించాడు. మరలా కౌరవ సేనలు పాండవ సేనలతో యుద్ధానికి తల పడ్డాయి.

ధర్మరాజు ముందు రక్షణగా భీమసేనుడు, సాత్యకి, ధృష్టద్యుమ్నుడు, శిఖండి, ఉపపాండవులు, నకుల సహదేవులు నిలబడ్డారు. శల్యుడు ముందు వారితో యుద్ధం చేస్తున్నాడు. ఇంతలో పాంచాల వీరులు, ప్రభద్రక వీరులు శల్యుని చుట్టుముట్టారు. శల్యుడి వారినందరినీ తన శరవర్షంలో ముంచెత్తాడు.

వారందరూ యమసదనానికి ప్రయాణమయ్యారు. అది చూచి సుయోధనుడు ఎంతో ఆనందించాడు.

ఇది చూచిన ధర్మరాజు శల్యుని ఎదుర్కొన్నాడు. శల్యుడు ఒక నారాచమును ధర్మరాజు శరీరమును చీల్చుకొని పోయేట్టు ప్రయోగించాడు. అది చూచిన భీముడు ఏడు బాణములు, సహదేవుడు 5 బాణములు, నకులుడు తొమ్మిది బాణములు, ఉపపాండవులు లెక్కలేనన్ని బాణములతో శల్యుని కొట్టారు. ఇది చూచి కృపాచార్యుడు, కృతవర్మ, శకుని, అతని కుమారుడు ఉలూకుడు, శల్యునికి సాయంగా వచ్చారు.

శల్యుడు భీమసేనుని హయములను చంపాడు. భీముడు తన గద తీసుకొని రథము దిగి కౌరవ సేనలను తునుమాడుతున్నాడు, సహదేవుడు కూడా శల్యుని మీద ధారాపాతంగా బాణ వర్షము కురిపించాడు. కాని శల్యుడు తన బాణములతో సహదేవుని హయములను సంహరించాడు. శల్యుని కుమారుడు రుక్మాంగదుడు సహదేవుని ఎదుర్కొన్నాడు. సహదేవుడు కత్తి తీసుకొని తన రథం మీదినుండి కిందికి దూకి. రుక్మాంగదుని వైపు దూసుకు పోయాడు. అతని రథము మీదికి లంఘించి, సహదేవుడు తన కత్తితో రుక్మాంగదుని శిరస్సు ఖండించాడు.

కుమారుని మరణము కళ్లారా చూచిన శల్యు డుకోపం తట్టుకోలేక పాండవ సైన్యమును తునుమాడుతున్నాడు. ధర్మరాజు మీద అతి క్రూరమైన బాణములను ప్రయోగించాడు. అది చూచిన భీమసేనుడు తన గద తీసుకొని కిందికి దూకి, శల్యుని రథమునకు కట్టిన హయములను చంపాడు. శల్యుడు భీముని మీదికి తోమరం విసిరాడు. అది భీమసేనుని గుండెలను చీల్చింది. భీమసేనుడు ఆ తోమరమును లాగి, దానితో శల్యుని రథ సారథిని మోదాడు.

ఆ దెబ్బకు సారథి మరణించాడు. శల్యుడు ముద్గర అనే ఆయుధము తీసుకొని రథము నుండి కిందికి దూకాడు. భీముడు కూడా శల్యుని తన గదాయుధముతో ఎదుర్కొన్నాడు.

ఇరుపక్షముల సేనలూయుద్ధము ఆపి వారిరువురి గదాయుద్ధమును చూస్తున్నాయి. శల్యుడు, భీముడు, గుండ్రంగా తిరుగుతూ సింహగర్జనలు చేస్తూ, రెండు ఏనుగులు ఢీకొన్నట్టు ఢీకొంటున్నాయి. ఇరువురి గదా ఘాతములతో వారి ఇరువురి శరీరములు రక్తసిక్తములయ్యాయి. ఒక సమయంలో ఇద్దరూ ఒకరినొకరు కొట్టుకొని కిందపడ్డారు. మూర్ఛపోయారు. అది చూచిన కృపాచార్యుడు అక్కడకు వచ్చి శల్యుని తన రథము మీద ఎక్కించుకొని అవతలకు తీసుకొని వెళ్లాడు.

ఇంతలో భీమసేనుడు మూర్ఛనుండి తేరుకున్నాడు. శల్యుడు కనపడలేదు. పెద్దగా అరుస్తూ శల్యుని పిలుస్తున్నాడు. అది విన్న సుయోధనుడు తన సేనలతో వచ్చి భీమసేనుని ఎదుర్కొన్నాడు. ఇంతలో చేకితానుని ఆధ్యర్యంలో పాండవ సేన భీమసేనుని ముందుకు వచ్చి సుయోధననుని సేనను ఎదుర్కొంది. సుయోధనుడు ఒక ఈటెను తీసుకొని బలంగా చేకితానుని మీదికి విసిరాడు. ఆ ఈటె చేకితానుని వధించింది.

ఇంతలో శల్యుడు తేరుకొని అక్కడకు చేరుకున్నాడు. శల్యుడు ధర్మజుని, సుయోధనుడు ధృష్టద్యుమ్నుని, అశ్వత్థామ అర్జునుని ఎదుర్కొన్నారు. అశ్వత్థామకు సాయంగా త్రిగర్త సైన్యము వచ్చింది. శల్యుడు అమితమైన శౌర్యంతో ధర్మరాజు మీద బాణములు ప్రయోగిస్తున్నాడు. ధర్మరాజు కూడా 14 బాణములు శల్యుని శరీరము నిండా గుచ్చాడు. శల్యుడు అత్యంత శక్తివంత మైన బాణమును ధర్మజుని వక్షస్థలములో గుచ్చాడు.. ధర్మరాజు కూడా విజృం

భించి శల్యుని చక్ర రక్షకుని చంపాడు. తొమ్మిది బాణములతో శల్యుని రధసారధిని చంపాడు. సాత్యకి, భీముడు చేది సేనలతో కలిసి శల్యుని మీద బాణవర్షము కురిపించారు.

ఇంతలో నకుల సహదేవులు శల్యుని మీదికి వచ్చారు. శల్యుడు కూడా నకుల సహదేవుల శరీరముల నిండా బాణములతో కొట్టాడు. ధర్మరాజు శల్యుని కేతనమును విరిచి అతని శరీరం నిండా బాణములు గుచ్చాడు. శల్యుడు ఆ బాణములను ఖండించి, భీమసేనుడు, నకుల సహదేవులు,సాత్యకిని తన వాడియైన బాణములతో కొట్టాడు. సహదేవుడు తన మేనమామ శల్యుని అత్యంత క్రూరమైన బాణములతో కొట్టాడు. భీమసేనుడు, సాత్యకి, ధర్మరాజు కూడా శల్యుని చుట్టుముట్టి అతనిని బాణ పరంపరలతో ముంచెత్తారు.

శల్యుని శరీరం నుండి రక్తం ధారాపాతంగా ప్రహిస్తూ ఉంది. కాని శల్యుడు తగ్గలేదు. తన బాణములతో ధర్మరాజు వింటిని ఖండించాడు. ధర్మరాజు మరొక విల్లుతీసుకొని తన అత్యంత ప్రతిభావంతమైన బాణములతో శల్యుని హయములను, సారధిని కొట్టాడు. శల్యుడు కోపించి ధర్మరాజు మూర్ఛపోయేట్టు కొట్టాడు. అది చూచి సాత్యకి వచ్చి శల్యుని ఎదుర్కొన్నాడు. శల్యుడు కోపించి సాత్యకి ధనుస్సు నరికాడు. నకులుని, భీముడిని, సహదేవుడిని ఒక్కొక్కరిని మూడేసి బాణములతో కొట్టాడు.

ఇంతలో ధర్మరాజు మూర్ఛనుండి లేచాడు. తన ముద్గరతో శల్యుని కొట్టాడు. అదే సమయములో భీముడు బల్లెమును, నకులుడు శక్తిని, సహదేవుడు గదాయుధమును ఒకేసారి ప్రయోగించారు. శల్యుడు కోపించి తన బాణములతో ఆ ఐదుగు వీరులను మూర్ఛపోయేట్టు కొట్టాడు. శల్యుని పరాక్రమానికి ఆ ఐదుగురు చచ్చారు అనుకున్నాడు సుయోధనుడు. సాత్యకి,

నకుల సహదేవులు వెనువెంటనే మూర్ఛనుండి తేరుకొని శల్యునితో పోరాడుతున్నారు.

ఇంతలో ధర్మరాజు శల్యుని మరొక చక్రరక్షకుని చంపాడు. చక్రరక్షకులు లేకపోయినా శల్యుడు మొక్కవోని ధైర్యముతో పాండవులతో యుద్ధం చేస్తున్నాడు. ఆ ఐదుగురు వీరులను రక్తంకారేట్టు కొట్టాడు. అది చూచి ధర్మరాజు ఎంతో దుఃఖించాడు. "శ్రీకృష్ణుడు నిజం చెప్పాడు. శల్యుని పరాక్రమాన్ని తట్టుకోవడానికి భీమునికి కూడా వల్లకావడం లేదు. ఇంక తానే శల్యుని సంహరించాలి." అని అనుకున్నాడు. తన సేనలను చేయి ఊపి పిలిచాడు.

కాని శల్యుడు భీమ,నకుల,సహదేవ,సాత్యకి,ధృష్టద్యుమ్నులను, ధర్మరాజును తన బాణములతో కప్పివేసాడు. ధర్మరాజాదులకు దిక్కు తోచలేదు. ఇది ఇలా ఉండగా, అశ్వత్థామ నాయకత్వంలో సంశప్తకులు అర్జునునితో యుద్ధం చేస్తున్నారు. అశ్వత్థామ సంశప్తకులతో కలిసి అర్జునుడిని రక రకాల బాణములతో, చిత్రవిచిత్రములైన అస్త్ర శస్త్రములతో చికాకు పరుస్తున్నాడు.

అర్జునునికి పట్టరానికోపం వచ్చింది. తను కూడా విజృంభించాడు. సంశప్తకులను చించి చెండాడుతున్నాడు. వారి హయములను చంపాడు. కేతనములు విరిచాడు. ధనుస్సులు విరగ్గొట్టాడు. కవచాలను భేధించాడు. ఆ ప్రకారంగా 2,000 మంది సంశప్తకులను చంపాడు అర్జునుడు.

అశ్వత్థామ అర్జునునితో స్వయంగా యుద్ధానికి వచ్చాడు. అశ్వత్థామ 12 బాణములతో అర్జునుని, 10 బాణములతో కృష్ణుని కొట్టాడు. గురుపుత్రుడు,

బ్రాహ్మణుడు, అయిన అశ్వత్థామకు మనసులోనే నమస్కరించాడు అర్జునుడు. అశ్వత్థామ హయములను చంపాడు. అతని సారధిని చంపాడు. అశ్వత్థామ ముసలమును, పరిఘను అర్జునుని మీద ప్రయోగించాడు. అర్జునుడు ఆ ముసలము, పరిఘను తునా తునకలు చేసాడు. అత్యంత శక్తిమంతమయిన మూడు బాణములను అశ్వత్థామ శరీరంలో నాటాడు. ఇది చూచిన సంశప్తకులు అశ్వత్థామను దాటుకొని అర్జునుని మీదికి దూకారు.

ఇంతలో సురథుడు అనే పాంచాల రాకుమారుడు అశ్వత్థామను ఎదుర్కొన్నాడు. అశ్వత్థామ ఒకే ఒక బాణంతో సురథుని తల నరికాడు. మరలా అర్జునుని తో యుద్ధమునకు సన్నద్ధుడయ్యాడు. సుయోధనుడు ధృ ష్టద్యుమ్నుని ఎదుర్కొన్నాడు. వాడియైన ఐదు బాణములు ప్రయోగించాడు. దానికి ప్రతిగా దృష్టద్యుమ్నుడు 70 బాణములు సుయోధనుని మీద ప్రయోగించాడు. ఇది చూచిన సుయోధనుని తమ్ములు అన్నకు సాయంగా వచ్చి ధృష్టద్యుమ్నుని తో యుద్ధం చేస్తున్నారు.

ధృష్టద్యుమ్నుడు మహా కోపంతో ఊగి పోతూ సుయోధనుని తమ్ములమీద మిక్కిలి వాడియైన అస్త్రములను ప్రయోగించాడు. శిఖండి, ప్రభద్రకులు కృపాచార్యుని, కృతవర్మను, ఎదుర్కొన్నారు. శల్యుడు ధర్మరాజు, భీముడు, నకుల సహదేవులను ఎదుర్కొంటున్నాడు. ఇరుపక్షముల మధ్య పోరు ఘోరంగా సాగుతూ ఉంది. నకులుడు 10 బాణములను శల్యుని గుండెలకు గురిచూచి కొట్టాడు. శల్యుడు నకులుడి మీద మూడు బాణములు వేసాడు. నకులుని విల్లు విరిచాడు. నకులుడు మరియొక విల్లు తీసుకున్నాడు. ఆ ఐదుగురూ ఒక్కుమ్మడిగా శల్యుని ఎదుర్కొన్నారు.

కాని శల్యుడు జంకక, వారి నందరినీ తన బాణములతో నొప్పించాడు. ఇది చూచిన సుయోధనుడు తన బలములతో శల్యునికి సాయంగా వచ్చాడు. కృ

ష్టార్జునులు తమ తమ సైన్యములను ఒక చోట సమీకరించారు. అర్జునుడు కృపాచార్యుడు, కృతవర్మలను, సహదేవుడు శకునిని, ఉపపాండవులు కౌరవ పక్షమున పోరుతున్న మిత్ర రాజులను, శిఖండి అశ్వత్థామను, భీమసేనుడు తన సమజ్జీ అయిన సుయోధనుని, ఎదుర్కొన్నారు. ధర్మరాజు తన వెంట నకులుడు రాగా, శల్యుని ఎదుర్కొన్నాడు. ఇరు పక్షముల మధ్య పోరు తీవ్రంగా సాగుతూ ఉంది.

శల్యుడు మహా క్రోధంతో ఎక్కడ చూచినా తానే అయి యుద్ధం చేస్తున్నాడు. అప్పటికి మధ్యాహ్నం అయింది. సూర్యుడు ఆకాశం మధ్యలో నిలబడి ఆఖరి రోజు యుద్ధం చూస్తున్నట్టు ప్రకాశిస్తున్నాడు. రణరంగంలో కూడా మరొక సూర్యుడు ఉన్నాడా అని భ్రమ కలిగేట్టు శల్యుడు అత్యంత పరాక్రమంతో యుద్ధం చేస్తున్నాడు. శల్యుని ధాటికి ఆగలేక, పాండవుల సేనలు వెనుకంజ వేస్తున్నాయి.

అది చూచిన ధర్మరాజు తన చేతులు ఊపుతూ వారికి ఉత్సాహం కలుగ చేస్తున్నాడు. తన తమ్ములను దగ్గరకు పిలిచాడు. "మీరందరూ మీ మీ పరాక్రమాలకు అనుగుణంగా భీష్మ,ద్రోణ,కర్ణ మొదలగు వీరులను చంపారు. ఈ రోజు నేను మహా వీరుడైన శల్యుని చంపుతాను. అది ఎలాగంటే వినండి. నా రథమునకు నకులుడు, సాత్యకి, కుడి వైపున, సహదేవుడు, ధృష్టద్యుమ్నుడు ఎడమవైపునా రక్షకులుగా నిలవాలి. నా వెనక అర్జునుడు నిలుస్తాడు. నాముందు భీమసేనుడు ఉంటాడు. ఎందుకంటే శల్యునికి రక్షకులుగా కృపాచార్యుడు, కృతవర్మ, శకుని,అశ్వత్థామ నిలుస్తారు. వారికి దీటుగా మీరు నిలవాలి." అని ఆదేశించాడు. ధర్మరాజు మాట ప్రకారము పాండవులు, ధృష్టద్యుమ్నుడు నిలిచారు. ఇది చూచిన సుయోధనుడు శల్యునికి రక్షణగా అశ్వత్థామ, కృపాచార్య, కృతవర్మలను, శకునిని నియమించాడు. ధర్మరాజు,

శల్యుని ఎదుర్కొన్నాడు. పోరు ఘోరంగా సాగుతూ ఉంది.

సుయోధనుడు భీమునితో యుద్ధానికి దిగాడు. భీముడి విలు విరిచాడు. అతని కేతనము పడగొట్టాడు. భీమసేనుడు కోపించి సుయోధనుని గుండెలకు గురిపెట్టి శక్తి ఆయుధమును ప్రయోగించాడు. సుయోధనుడు తన రధము మీద పడి మూర్చపోయాడు. మరొక బాణంతో భీముడు సుయోధనుని రధసారధిని చంపాడు. సారధి లేని గుర్రములు సుయోధనుని రధమును ఎటో లాక్కుని వెళ్లాయి.

అర్జునుడు అశ్వత్థామ,కృపాచార్యుడు, కృత వర్మల ను ఎదుర్కొన్నాడు. శల్యుని సైన్యము ధర్మరాజును చుట్టుముట్టింది. ధర్మజుడు కోపించి విజృం భించాడు. రధములు విరుగుతున్నాయి. హయములు, గజములు చచ్చి పడుతున్నాయి. రణభూమి అంతా కళేబరములతో నిండిపోయింది. ధర్మరాజు శల్యుడు తమ తమ శంఖములు పూరించారు. ఒకరి మీద ఒకరు అస్త్ర శస్త్రములు ప్రయోగించు కుంటున్నారు. ఇరువురి శరీరములనుండి రక్తము ధారలుగా ప్రవహిస్తూ ఉంది.

శల్యుడు ధర్మరాజు విల్లు విరిచాడు. ధర్మజుడు మరొక విల్లు తీసుకొని శల్యుని విల్లు విరిచాడు. శల్యుడు ఊపిరి సలపకుండా అతని మీద 300 బాణములు ప్రయోగించాడు. శల్యుని రధమునకు కట్టిన గుర్రములను చంపాడు. అతని కేతనము పడగొట్టాడు. శల్యుడు రధము మీద కూల బడ్డాడు. అది చూచిన అశ్వత్థామ శల్యుని తన రధము మీదికి చేర్చి, దూరంగా తీసుకొని వెళ్లాడు.

శల్యుడు పడి పోగానే ధర్మరాజు పొలికేకలు పెడుతూ విజృంభించాడు.

కౌరవ సైన్యమును తరుముతున్నాడు. ఇంతలో శల్యుడు మూర్ఛనుండి తేరుకొని మరియొక రథము మీద ఎక్కి మరలా ధర్మజుని ఎదుర్కొన్నాడు. అప్పుడు, ధృష్టద్యుమ్నుడు, సాత్యకి, నకుల సహదేవులు శల్యుని ఎదుర్కొన్నారు. శల్యుడు వారి నందరినీ తన వాడియైన బాణములతో కొట్టి వారిని పక్కకు తప్పించి, మరలా ధర్మరాజును ఎదుర్కొన్నాడు. ధర్మరాజు అత్యంత వాడి యైన బాణములు శల్యుని గుండెలకు గురి చూచి కొట్టాడు.

అది చూచిన సుయోధనుడు తన సేనలను శల్యునికి సాయంగా పంపాడు. వారి అండ చూచుకొని శల్యుడు విజృంభించాడు. ధర్మరాజు దేహంలో ఏడు భయంకరమైన బాణములు నాటాడు. సుయోధనుని సేనలు భీమునితో పోరుతున్నాయి. ధర్మరాజు తొమ్మిది బాణములను శల్యుని శరీరంలో గుచ్చాడు. ఈ ప్రకారము శల్యుడు ధర్మజుడు ఒకరితో ఒకరు తీసిపోకుండా పోరుతున్నారు.

శల్యుడు ఒక బలమైన బాణమును ధర్మజుని గుండెలకు గురి పెట్టి కొట్టాడు. ధర్మజుడు శల్యుని తన బాణములతో మూర్ఛపోయేట్టు కొట్టాడు. అంతలోనే తేరుకొని, శల్యుడు ధర్మరాజు మీద బాణ ప్రయోగం చేసాడు. ధర్మరాజు శల్యుని కవచమును చీల్చాడు. శల్యుడు ధర్మజుని విల్లు ఖండించాడు. ధర్మజుడు మరియొక విల్లు తీసుకొని శల్యుని శరీరం నిండా శరములతో నింపాడు. శల్యుడు తన బాణములతో ధర్మరాజు, భీమసేనుని కవచములను చీల్చాడు.

ఇంతలో కృపాచార్యుడు ధర్మరాజు సారథిని కొట్టాడు. శల్యుడు ధర్మరాజు రథమునకు కట్టిన హయములను చంపాడు. ధర్మరాజు విరథుడయ్యాడు.

ధర్మరాజు తనలో తాను ఇలా అనుకున్నాడు. "శ్రీ కృష్ణుడు నన్ను శల్యుని చంపమని నియోగించాడు. ఆ మహానుభావుని మాట వమ్ము అయేట్టు ఉంది. ఏంచెయ్యాలి? ఇంక నాకు ఆ పరమేశ్వరుడే దిక్కు. ."అంటూ రథం మీదినుండి పరమేశ్వరుని ఇలా ప్రార్ధించాడు.

" ఓ పరమేశ్వరా! నీవు త్రినేత్రుడవు. త్రిశూలధారివి. నిర్గుణుడివి. నిరాకారుడివి. సృష్టి, స్థితి, లయకారకుడివి. త్రిభువనములకు పూజనీయుడివి. నిన్ను నేను ఆశ్రయిస్తున్నాను. నన్ను ఈ గండంనుండి బయట పడ వేయుము." అని మనస్ఫూర్తిగా పరమేశ్వరుని ప్రార్ధించాడు.

మెల్లగా పైకి లేచాడు. శల్యుని మీద శర ప్రయోగం చేసాడు. ధర్మరాజు శక్తిహీనుడయ్యాడు అని గమనించాడు శల్యుడు. రెట్టించిన ఉత్సాహంలో ధర్మరాజు మీద బాణములు వదిలాడు. అప్పుడు భీమసేనుడు మధ్యలో వచ్చి శల్యుని విల్లు విరిచాడు. అతని హయములను చంపాడు. శల్యుని రధ సారధిని చంపాడు. శల్యుడు కూడా విరధుడు అయ్యాడు.

శల్యుడు తన కత్తిడాలు తీసుకొని, భీమసేనుని విడిచి ధర్మరాజు మీదికి విజృంభించాడు. పాదచారియై తన మీదికి వస్తున్న శల్యుడిని చూచాడు ధర్మరాజు. తన ఒంట్లోని శక్తినంతా చేతుల్లోకి తెచ్చుకున్నాడు. "శ్రీకృష్ణుడు నన్ను శల్యుడిని చంప మన్నాడు. ఈ శల్యుడు నా వంతు" అని మనస్సులో దృఢంగా సంకల్పించాడు. పూర్వము తనకు పరమశివుడు ప్రసాదించిన శక్తి ఆయుధమును బయటకు తీసాడు. అప్పటి దాకా దానిని భక్తితో పూజిస్తున్నాడు. ఆ శక్తి ఆయుధమునకు భక్తితో నమస్కరించాడు. ధర్మరాజు కళ్లలో నిప్పులు కురిసాయి. ముఖం భయంకరంగా తయారయింది. క్రోధం పెల్లుబికింది. ప్రళయకాల రుద్రుని లాగా విజృంభించాడు. తన శక్తి కొద్ది ఆ శక్తి

ఆయుధాన్ని తన మీదికి వస్తున్న శల్యుని మీదికి బలంగా విసిరాడు. ఆ శక్తి నిప్పులు వెదజల్లుతూ శల్యుని మీదికి దూసుకుపోయింది. అతని కవచమును చీల్చింది. శల్యుని గుండెలో నుంచి దూసుకుపోయి భూమిలోకి ప్రవేశించింది. శల్యుని శరీరము లోనుండి రక్తం ధారాపాతంగా స్రవించింది. మొదలు నరికిన చెట్టు వలె శల్యుడు నేలమీద బోర్లా పడ్డాడు. శల్యుని ప్రాణవాయువులు అనంత వాయువులలో కలిసిపోయాయి.

శల్యుని మరణాన్ని కళ్లారా చూచిన శల్యుని తమ్ముడు కోపంతో ఊగి పోయాడు. ధర్మరాజును తన సైన్యంతో చుట్టుముట్టాడు. ధర్మరాజు అతని మీదికి ఒక పదునైన బల్లెం విసిరి అతని తలను ఖండించాడు. శల్యుడు, అతని సోదరుడు, మరణాన్ని చూచి కౌరవ సేనలు పారిపోసాగాయి. సాత్యకి కౌరవ సేనను తరుముతున్నాడు. ఇది చూచిన కృతవర్మ సాత్యకిని ఎదుర్కొన్నాడు.
(ఇద్దరూ యాదవ వీరులే. ఇద్దరూ శ్రీకృష్ణునికి బంధువులే).

కృతవర్మ సాత్యకి విల్లు విరిచాడు. సాత్యకి మరొక ధనుస్సు తీసు కున్నాడు. కృతవర్మ రధమునకు కట్టిన హయములను, రధసారధిని చంపాడు. ఇది చూచిన కృపాచార్యుడు కృతవర్మను తన రథం మీద ఎక్కించుకొని తీసుకొని వెళ్లాడు. సాత్యకి పరాక్రమానికి తట్టుకోలేక కౌరవ సైన్యం పారిపోయింది. పాండవ సైన్యం కౌరవ సేనను వెంటాడుతూ ఉంది. సుయోధనుడు ఒక్కడే పాండవ సేనకు ఎదురు నిలిచాడు.

మరొక రధమును సమకూర్చుకొని మరలా కృతవర్మ అక్కడకు వచ్చాడు. మరలా ధర్మరాజును ఎదిరించాడు. ధర్మరాజు కోపంతో కృతవర్మ గుర్రములను చంపాడు. అశ్వత్థామ కృతవర్మను తన రథం మీద ఎక్కించుకుని పక్కకు తీసుకొని వెళ్లాడు. ,

ధర్మరాజు ఆరు బాణములతో కృపాచార్యుని కొట్టాడు. కృపాచార్యుడు 16 బాణములతో ధర్మరాజును కొట్టాడు. సుయోధనుడు తన ఏనుగును ఎక్కి సైన్యమును ప్రోత్సహిస్తూ యుద్ధ భూమి అంతా తిరుగుతున్నాడు. సుయోధనుని మాటలతో ధైర్యం తెచ్చుకున్న కౌరవ సేనలు పాండవ సేనలను ఎదిరించారు. సుయోధనుని అండ చూచుకొని శల్యుని బంధువులు ధర్మరాజుమీదికి దూకారు. కాని సుయోధనుడు వారిని వారించాడు. "తొందర పడకండి. నా వెనుక నిలవండి. మనమందరం ధర్మరాజును ఎదిరిద్దాము." అని అరుస్తున్నా లెక్కచెయ్యకుండా వారు ధర్మరాజు మీదికి దూకారు.

ఇంతలో భీముడు, నకుల సహదేవుడు, ఉప పాండవులు, సాత్యకి, ధృష్టద్యుమ్నుడు,శిఖండి తమ తమ బలాలతో వారిని చుట్టుముట్టారు. అది చూచిన శకుని సుయోధనునితో "సుయోధనా! శల్యుని బంధువుల నందరినీ పాండవ వీరులు చంపుతారు. వారిని కాపాడవయ్యా." అని అరిచాడు.

దానికి సుయోధనుడు "నేనేం చెయ్యను. వాళ్లు నా మాట కూడా వినకుండా వెళ్లారు. ఫలితం అనుభవిస్తారు." అని అన్నాడు నిర్వేదంగా.

"అది కాదు సుయోధనా! వారు నిన్ను నమ్మి నీ పక్షాన యుద్ధం చెయ్యడానికి వచ్చారు. వారు ఆపదలో ఉన్నప్పుడు నువ్వే కదా రక్షించాలి." అని అన్నాడు.

శకుని మాటలు విన్న సుయోధనుడు "సరే వెళుతున్నాను. వారిని రక్షిస్తాను." అని తన సేనలతో ముందుకు దూకాడు. కాని అప్పటికే ఆలస్యం అయిపోయింది. సాత్యకి, భీమసేనుడు, నకులసహదేవులు మొదలగువారు

శల్యుని బంధుగణమును నిశ్శేసంగా యమసదనమునకుపంపారు. అది చూచిన సుయోధనుని సైన్యకు వెనుకకు తిరిగి పారిపోసాగింది.

కౌరవ సేనలలో నిరాశ నిస్పృహ ఆవరించాయి. ఇంక ఈ కురు సామ్రాజ్యానికి అధిపతి ధర్మరాజు సుయోధనుని పతనం తథ్యం అని నిర్ణయించుకున్నారు. అది చూచాడు సుయోధనుడు. ఏనుగును దిగి ఒక రథం ఎక్కాడు. తన సైన్యం మధ్య తిరుగుతూ వారికి ధైర్యం కలిగించే మాటలు చెబుతూ వారిని యుద్ధోన్ముఖులను చెయ్యడానికి శాయశక్తులా ప్రయత్నం చేస్తున్నాడు. "సైనికులారా! వెనుకకు మరలండి. విజయమో వీరస్వర్గమో తేల్చుకొంది. పిరికి పందల్లా పారిపోకండి. మీరుపారి పోయినంత మాత్రాన శత్రువులు మిమ్ములను విడువరు. తరిమి తరిమి చంపుతారు. అలాంటి దిక్కులేని చావు చచ్చేకంటే, వీరోచితంగా పోరాడి మరణించండి. వీరస్వర్గము పొందండి మన బలం ఎక్కువగా ఉంది. పాండవుల సైన్యం తక్కువగా ఉంది. తప్పకుండా మనమే గెలుస్తాము. రండి వెనక్కు తిరగండి." అని అరుస్తున్నాడు.

ఆ మాటలకు కౌరవ సేనలో ధైర్యోత్సాహాలు పెల్లుబికాయి. వారందరూ రణభూమికి తిరిగి వచ్చారు. అందరూ కలిసి భీమసేనుని చుట్టుముట్టారు. భీముడు తన గద తీసుకొని కౌరవ సేనలను మారణ హోమం చేసాడు. ఒకే దెబ్బకు 21,000 వేలమందిని చంపాడు. మరొక పక్కనుండి అర్జునుడు కౌరవ సేనలకు తన గాండీవం నుండి వెలువడే బాణాల రుచి చూపిస్తున్నాడు.

నకులుడు, సహదేవుడు, సాత్యకి కలిసి శకుని ని ఎదుర్కొన్నారు. శకుని కూడా వారిని ధైర్యంతో ఎదిరించాడు. ఇంతలో సాళ్వుడు ఒక ఏనుగు మీద ఎక్కి పాండవ సేనలో ప్రవేశించాడు. పాండవ సేనలను కకావికలు చేస్తున్నాడు.

సాళ్వుడు ధృష్టద్యుమ్నుని ఎదుర్కొన్నాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు తన బాణములతో సాళ్వుని ఏనుగు కుంభస్థలము మీద కొట్టాడు. ఆ దెబ్బకు ఆ ఏనుగు పారి పోయింది. కాని సాళ్వుడా ఆ మదగజమును మరలా దారిలోకి తెచ్చుకొని ధృ ష్టద్యుమ్నుని మీదికి దూకాడు. సాళ్వుని ఏనుగు ధృష్టద్యుమ్నుడు ఎక్కిన రధమును తన తొండముతో పైకి ఎత్తింది.

ఇది గమనించిన ధృష్టద్యుమ్నుడు తన గద తీసుకొని రధమునుండి కిందికి దుమికాడు. భీముడు, శిఖండి, సాత్యకి కూడా సాళ్వుని ఎదు ర్కొన్నారు. సాళ్వుడు కూడా అత్యంత ధైర్యసాహసములతో వారిని ఎదుర్కొన్నాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు తన గదతో ఆ ఏనుగు కుంభస్థలము మీద కొట్టాడు. సాళ్వుడు ఎక్కిన ఏనుగు కిందపడిపోయింది. సాత్యకి ఒకే ఒక బాణంతో సాళ్వుని శిరస్సును ఖండించాడు.

సాళ్వుని మరణం చూచి కౌరవ సైన్యము పారిపోసాగింది. కృతవర్మ తన సైన్యమునకు ధైర్యవచనములు చెబుతూ మరలాయుద్ధమునకు సన్నద్ధము చేస్తున్నాడు. సాత్యకి ఎనిమిది వాడియైన శరములతో కృతవర్మను కొట్టాడు. కృ తవర్మ సాత్యకి విల్లును విరిచాడు. సాత్యకి మరొక విల్లుతీసుకొని కృతవర్మ హయములను, సారధిని చంపాడు. విరధుడైన కృతవర్మ ఒక శూలము తీసుకొన్నాడు. ఇది చూచి కృపాచార్యుడు వెంటనే తన రధము మీదికి కృ తవర్మను లాక్కొన్నాడు.

అప్పటికి కురుసైన్యము చెల్లాచెదరయింది. నీ కుమారుడు సుయోధనుడు మాత్రము ఒంటరిగా పాండవులను ఎదుర్కొన్నాడు. పాండవ పక్షమున కల పేరుగల వీరులందరూ ఒక్కచోట చేరి సుయోధనుని

ఎదుర్కొన్నారు. సుయోధనుడు ఎక్కడ చూచినా తానే అయి పాండవులతో యుద్ధం చేస్తున్నాడు. ధర్మరాజు మీద 100 బాణములు, భీమసేనుడిమీద 70 బాణములు సంధించాడు. సహదేవుని విల్లు విరిచాడు. సహదేవుడు మరొక విల్లు తీసుకొని తన సైన్యముతో సుయోధనుని ఎదిరించాడు.

కురు సైన్యము ప్రాణముల మీద ఆశ వదులుకొని యుద్ధం చేస్తున్నారు. ఇంతలో శకుని ధర్మరాజు ఎక్కిన రథమునకు కట్టిన గుర్రములను చంపాడు. సహదేవుడు వెంటనే ధర్మజుని తన రథము మీద ఎక్కించు కున్నాడు. ధర్మరాజు తన బాణములతో శకునిని కప్పివేసాడు.

శకుని కుమారుడు ఉలూకుడు నకులునితో యుద్ధం చేస్తున్నాడు. సాత్యకి కృతవర్మతో యుద్ధం చేస్తున్నాడు. సుయోధనుడు ధృష్టద్యుమ్నుని విల్లు నరికాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు మరియొక విల్లు తీసుకొని సుయోధనుని మీద బాణప్రయోగం చేసాడు.

ఇంతలో ద్రౌపది పుత్రులు ఐదుగురు సుయోధనుని, పంచేద్రియములు అజ్ఞానిని (మూర్ఖుని) ఎదుర్కొన్నట్టు, ఎదుర్కొన్నారు.

(పాండవులు పంచభూతములకు ప్రతీకలు. పంచభూతములకు అధిష్టాన దేవతలు యముడు, ఇంద్రుడు,వాయువు, అశ్వినులు. శబ్ద,స్పర్శ,రూప,రస,గంధములు వాటి యొక్క గుణములు. కుంతీ దేవి ప్రకృతి స్వరూపిణి. ద్రౌపది శక్తి స్వరూపిణి. పంచభూతములు శక్తితో సంయోగము చెందినపుడు పుట్టినవారు ఉప పాండవులు. వారు పంచేంద్రియములకు ప్రతీకలు. సుయోధనుడు అన్ని తెలిసిన అజ్ఞాని. మూర్ఖుడు. అందుకని పంచేంద్రియములకు చిక్కిన మూర్ఖుడిలాగా ఉపపాండవులకు సుయోధనుడు

చిక్కాడు అని తిక్కన భావార్థము. (సేకరణ: తి.తి.దే.వారి మహాభారతము నుండి.).

ధర్మరాజు మూడు శరములతో కృపాచార్యుని కొట్టాడు. నాలుగు బాణములతో కృతవర్మ హయములను చంపాడు. అశ్వత్థామ కృతవర్మను తన రథము మీద ఎక్కించుకొని తీసుకొని పోయాడు.

సుయోధనుడు ఏడు వందల రథములతో ఒక్కసారిగా ధర్మరాజును చుట్టుముట్టాడు. శిఖండి విజృంభించి ఆ రథములను తన బాణములతో ఖండించాడు. శకుని తన సేనలతో ధర్మరాజును ఎదుర్కొన్నాడు. ధర్మరాజు సహదేవుని చూచి శకునిని ఎదుర్కొమ్మని ఆదేశించాడు.

శకుని, సహదేవుల మధ్య యుద్ధం ఘోరంగా సాగుతూ ఉంది. ఇరు పక్షములలో ఐదు వేల మూడు వందల హయములు నేలకూలాయి. యుద్ధ భూమి అంతా పీనుగుల పెంట అయింది. మిగిలిన 700 హయములతో శకుని తప్పించుకున్నాడు. వెంటనే సుయోధనుని వద్దకు పోయి అతనితో ఇలా అన్నాడు. “సుయోధనా! ముందు మనము పాండవుల గజబలమును ఆశ్విక బలమును తుదముట్టించాలి. తరువాత కాల్బలమును నాశనము చెయ్యవచ్చు.” శకుని మాటలు విని సుయోధనుడు వెంటనే తన గజబలమును, ఆశ్విక బలమును సమాయత్తం చేసాడు.

ఇది చూచి అర్జునుడు కృష్ణుని చూచి ఇలా అన్నాడు. “కృష్ణా! ఈ 18 రోజుల యుద్ధంలో కౌరవ సైన్యము పూర్తిగా రూపు మాసి పోయింది. కాని వీరికి ఇంకా బుద్ధిరాలేదు. నాడు భీష్ముడు పడిపోయిన రోజునైనా వీరు సంధి

చేసుకొన వలసినది. కాని సుయోధనుని మూర్ఖత్వము అందుకు సమ్మతించ లేదు. భీష్ముని పతనము తరువాత కూడా సుయోధనుడు యుద్ధం కొనసాగించడం మూర్ఖత్వమే అయింది. సర్వనాశనము అయింది. కనీసం ద్రోణుడు, జయద్రధుడు, భగదత్తుడు, మున్నగు వారి మరణములను కళ్లారా చూచి అయినా సుయోధనుని మనసు మారలేదు. అతడు ఎవరి మాట లక్ష్యపెట్టలేదు. కనీసం తన ఆప్తులు దుశ్శాసన,కర్ణుల చావు చూచి కూడా అతనికి బుద్ధిరాలేదు. ఆఖరుడు శల్యుని చావు చూచికూడా యుద్ధం కొనసాగిస్తున్నాడు. అతని మూర్ఖత్వం ఏమనాలి? సుయోధనుడు తన శరీరంలో ప్రాణం ఉన్నంత వరకూ రాజ్యములోభాగము ఈయడు అని స్పష్టంగా తేలిపోయింది. కాబట్టి సుయోధనుని మరణం తప్పదు.” అని అన్నాడు.

అప్పుడు కృష్ణుడు అర్జునునితో “అర్జునా! నేను మీ ఇరువురికి సంధి చేయడానికి కురు సభకు వెళ్లినపుడు విదురుడు ఇదేమాట అన్నాడు. “కృష్ణా! నీవు ఇక్కడకు ఏల వచ్చావయ్యా? ఈ సుయోధనుడు వివేక హీనుడు దుర్మదాంధుడు. సుయోధనుడు మంచి మాటలతో రాజ్యభాగము ఇయ్యడు. కాబట్టి యుద్ధమే ఉచితము.” అని అన్నాడు. అది ఒకటేకాదు. సుయోధనుడు జన్మించినపుడు మహామునులు అప్పుడు జరిగిన ఉత్పాతములు చూచి ఇతడు “సమస్త రాజలోకమునకు క్షయకారకుడవుతాడు.” అని చెప్పారు. అది అక్షరాలా నిజమయింది.” అని అన్నాడు కృష్ణుడు.

“అవును కృష్ణా! సుయోధనుని మూర్ఖత్వము, స్వార్ధము అతను చావుతో కాని వదలదు. అందుకనే సైన్యము అంతా క్షీణించినా ఇంకా యుద్ధం కొనసాగిస్తున్నాడు.” అని అన్నాడు అర్జునుడు.

ఈ ప్రకారము విశ్లేషించిన కృష్ణార్జునులు, శేషించిన కురు సేనలతో యుద్ధమునకు తలపడ్డారు. అర్జునుని ధాటికి ఆగలేక కౌరవ సేనలు పారిపోతున్నాయి. సుయోధనుడు వారికి ధైర్యము చెబుతూ చేయి ఊపుతూ వారిని యుద్ధమునకు పురికొల్పుతున్నాడు. మరొక పక్క ధృష్టద్యుమ్నుడు, శతానీకుడు కౌరవ సేనను తమ తమ బాణములతో తుదముట్టిస్తున్నారు.

సుయోధనుడు ధృష్టద్యుమ్నుని తన బాణములతో వక్షస్థలము మీద కొట్టాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు తన వాడి యై న బాణములతో సుయోధనుని హయములను చంపి, సారథిని పడకొట్టాడు. సుయోధనుడు రథము దిగి తన గుర్రమును ఎక్కాడు. తన గజబలముతో అర్జునుని ఎదుర్కొన్నాడు. అప్పుడు అర్జునుడు సుయోధనుని గజబలము మీద బాణవర్షము కురిపించాడు. మరొక పక్క గద ధరించి భీమసేనుడు సుయోధనుని గజబలమును నిర్మూలిస్తున్నాడు. ఇది చూచి ధర్మరాజు, నకులుడు సహదేవుడు అక్కడకు చేరుకున్నారు. వీరి మధ్య సుయోధనుడు చిక్కుపడిపోయాడు.

సుయోధనుడు కనపడనందున అశ్వత్థామ, కృపాచార్యుడు సుయోధనుడు పాండవుల చేతిలో మరణించాడేమో అని భ్రమ పడ్డారు. వారు సుయోధనుని కొరకు వెతుకుతూ శకుని దగ్గరకు చేరుకున్నారు. మిగిలిన వారు మాత్రం సుయోధనుని కొరకు వెదకడం వృధా. సుయోధనుడు చచ్చినా ఒకటే బతికినా ఒకటే అని అనుకున్నారు. భీముడు ఒక పక్కనుండి కౌరవ సేనలో ఉన్న గజబలమును నాశనం చేస్తున్నాడు. అది చూచి చావగా మిగిలిన కౌరవ సేనలు భీమసేనుని చుట్టుముట్టాయి. భీముడు ఆగ్రహోదగ్రు డయ్యాడు. తన గదతో వారిని చావమోదాడు. 500 రథములను, 700

ఏనుగులను, 800 హయములను, 10000 సైనికులను చంపాడు. మిగిలిన వారు భీమసేనుని వంక చూడ్డానికి కూడా సాహసించడం లేదు.

ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! భీమసేనుడు నీకుమారులైన దుర్మర్షణుడు, శ్రుతాంతుడు, జైత్రుడు, భూరిబలుడు, జయత్సేనుడు, సుజాతుడు, దుర్విహుడు, దుర్విమోచనుడు, అరిహుడు, దుష్ప్రధర్షుడు, శ్రుతపర్వుడు, మహాబాహుడు మొదలగు వారిని చంపాడు. సుయోధనుని నూరుగురు తమ్ములలో ఒక్కడే మిగిలాడు. వాడి పేరు సుదర్శనుడు. కొద్దిపాటి సైన్యముతో సుయోధనుడు, సుదర్శనుడు మిగిలారు.

వారిని చూచి శ్రీకృష్ణుడు అర్జునునితో ఇలా అన్నాడు. "అర్జునా! శత్రు వినాశం దాదాపు పూర్తి అయింది. ఇంక సుయోధనుడు, అతని తమ్ముడు సుదర్శనుడు కొద్దిపాటి సైన్యము మిగిలారు. ఇంక సుయోధనుని వధ మాత్రంమిగిలింది. అది కూడా పూర్తి గావించి కీర్తిమంతుడవు కా!" అని అన్నాడు.

"కృష్ణా! ఇంకా శకుని మిగిలి ఉన్నాడు. అతని వెంట 200 రధములు, 100 ఏనుగులు, 2000 కాల్బలము , 500 హయములు ఉన్నాయి. ఇంకా కృపాచార్యుడు, అశ్వత్థామ, కృతవర్మకూడా మిగిలారు. వీరంతా నాకు ఒక లెక్కకాదు. తృటి లో సంహరిస్తాను." అని పలికాడు అర్జునుడు.

కృష్ణుడు రధమును సుయోధనుని వంక పోనిచ్చాడు. సహదేవుడు, భీముడు సుయోధనుని చంపడానికి చెరి ఒక పక్క నుండి వచ్చారు. ఇంతలో శకుని తన సైన్యముతో వచ్చి వారి ముందు నిలిచాడు. శకుని, సుశర్ముడు అర్జునుని, సుదర్శనుడు భీమసేనుని, సుయోధనుడు సహదేవుని

ఎదుర్కొన్నారు.

సుయోధనుడు ఒక బల్లెము తీసుకొని సహదేవుని మీదికి విసిరాడు. ఆ దెబ్బకు సహదేవుడు మూర్ఛపోయాడు. వెంటనే తెలివి తెచ్చుకొని సహదేవుడు సుయోధనుని మీద అత్యంత వాడియైన బాణములు ప్రయోగించాడు. కౌరవ సైనికులు తోమరములతో అర్జునుని కప్పివేశారు. అర్జునుడు కోపించి వాడియైన బల్లెములతో గాంధార సైనికుల కంఠములు తెగనరికాడు.

ఇంతలో త్రిగర్త సైనికులు అర్జునుని చుట్టుముట్టారు. అర్జునుడు సంశప్తకులలో ఒకడైన సత్యకర్ముడి తలను నేలమీద పడి దొర్లేట్టు కొట్టాడు. మరొక సంశప్తకుడు సత్యేషుడిని కూడా చంపాడు. ఆఖరున మిగిలిన సంశప్తకుడు, సుశర్మ, వక్షస్థలమునకు గురిపెట్టి ఒక బల్లెంవిసిరాడు. ఆ బల్లెం సుశర్మ వక్షస్థలము చీల్చింది. అతను మరణించాడు. వెంటనే అర్జునుడు సుశర్మ కుమారులు అందరినీ ఒక్కొకిరిని మూడేసి బాణములతో సంహరిం చాడు. సంశప్తక సైన్యము పారిపోయింది. భీముడు, చావగా మిగిలిన ధృ తరాష్ట్ర కుమారులలో, ఒక్కడే ఒక్కడు అయిన సుయోధనుని తమ్ముడు సుదర్శనుని సంహరించాడు.

" ఓ ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! ఇంక నీ కుమారులలో సుయోధనుడు ఒక్కడే మిగిలాడు. శకుని సహదేవుని తో తలపడ్డాడు. పది బాణాలు అతని శరీరంలో గుచ్చాడు. ఆ దెబ్బకు సహదేవుడు మూర్ఛపోయాడు. అది చూచిన భీమసేనుడు ముందు శకుని వెంట ఉన్న గాంధార సైన్యమును సర్వనాశనం చేసాడు. ఇది చూచి మిగిలిన కౌరవ సేన పారిపోయింది. సుయోధనుడు వారి వెంట పడి వారికి ధైర్యము చెప్పి వెనుకకు మరలించాడు.

ఇంతలో సహదేవుడు మూర్ఛనుండి తేరుకున్నాడు. శకునిపై పది శరములు ప్రయోగించి అతని విల్లు ఖండించాడు. శకుని వేరొక ధనుస్సు తీసుకొని నకులుని మీద శరవర్షము కురిపించాడు. శకుని కుమారుడైన ఉలూకుడు సహదేవుని మీద, భీమసేనుని మీద బాణవర్షము కురిపించాడు. సహదేవుడు కోపించి ఒకే ఒక బల్లెము విసిరి ఉలూకుని శిరస్సు ఖండించాడు.

తన కళ్ల ఎదుట తన కుమారుని చావుచూచి శకుని చలించిపోయాడు. అంతలోనే ఆగ్రహోదగ్రుడైన శకుని సహదేవుని మీద వాడియైన బాణములు మూడు నాటాడు. సహదేవుడు ఆ మూడు బాణములను ఖండించి, శకుని విల్లు విరిచాడు. శకుని మహా కోపంతో సహదేవుని మీద కత్తిని, గదను, బల్లెములను ప్రయోగించాడు. సహదేవుడు వాటినన్నింటిని మధ్యలోనే ఖండించాడు. అది చూచి శకుని అక్కడి నుండి తన రథరక్షకులతో సహా పారిపోయాడు.

సహదేవుడు శకునిని వెంబడించాడు. అతనిని నిలువరించి ఇలా అన్నాడు "ఓ గాంధార రాజా! రాజధర్మము విడిచి ఇలా పారిపోవడం నీ వంటి సుక్షత్రియునకు తగునా? నాడు జూదం ఆడినప్పుడు చూపిన చాతుర్యము ఇప్పుడు చూపించు. నాడు నీవు ఆడించిన మాయాద్యూతమునకు ఫలితం చూచావుకదా! సర్వనాశనం అయింది. నాడు జూదంలో ఓడిపోయి తలలు వంచుకున్న మాలో ప్రజ్వరిల్లిన కోపజ్వాలల ఫలితం చూచావు కదా! మా అందరినీ అవమానించిన ఫలితం ....అందరినీ పోగొట్టుకొని ఒంటరి వాడైన సుయోధనుడు అనుభవిస్తున్నాడు. ఆ సుయోధనుడు చూస్తూ ఉండగా నీ తల తెగి నేలమీద పడేట్టు నేను కొడతాను." అంటూ సహదేవుడు శకుని యొక్క హయములను, కేతనమును, విల్లును ఖండించాడు. అది చూచిన శకుని, అత్యంత భయంకరమైన శక్తి ఆయుధమును సహదేవుని మీదికి

విసిరాడు. సహదేవుడు ఆ శక్తిని తన బల్లెముతో ఖండించాడు. సహదేవుడు రెండు చేతులతో రెండు బల్లెములను పట్టుకొని అత్యంత వేగంతో శకుని మీదికి విసిరాడు. వెంటనే శకుని తల శరీరం నుండి వేరయి కింద పడింది. వెంటనే శకుని శరీరం కూడా నేల మీద కు దొర్లింది. మహా భారత యుద్ధమునకు కారణ భూతుడైన గాంధార రాజు, శకుని, సహదేవుని చేతిలో మరణించాడు.

అది చూచిన పాండవులు జయజయధ్వానాలు చేసారు. పరమ ప్రమోదంతో శంఖములు పూరించారు కృష్ణుడు పాంచజన్యము పూరించాడు. ఆ శంఖధ్వనులు ఆకాశాన్నంటాయి . కాని గాంధార సేనలు బెదరలేదు. తమ రాజు శకుని మరణానికి కారకు డైన సహదేవుని మీద తిరగబడింది. సహ దేవునికి తోడుగా అర్జునుడు, భీముడు నిలబడ్డారు. వారి ధాటికి తట్టు కోలేక పోయింది గాంధార సైన్యము. వారి బాణములకు ఆహుతి అయ్యారు.

సుయోధనుడు చుట్టూ చూచాడు ఎవ్వరూ లేరు. రణభూమిలో ఒంటరిగా నిలబడి ఉన్నాడు. ఎదురుగా ఆనందాతిరేకంతో హర్షధ్వానాలు చేస్తున్న పాండవులు వారి సేనలు నిలబడి ఉన్నారు. సుయోధనుడు యుద్ధభూమి నుండి తొలగిపోవడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు." అని సంజయుడు ధృ తరాష్ట్రునికి 18వ రోజుయుద్ధ విశేషములను వివరించాడు.

అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడు సంజయునితో ఇలా అన్నాడు. "సంజయా! ఆ సమయంలో ఇరు పక్షముల బలాబలములు ఎలా ఉన్నాయి అని అన్నాడు.

"మహారాజా! ఒక్కసుయోధనుడు తప్ప కౌరవ సైన్యము అంతా సర్వనాశనము అయింది. పాండవుల పక్షాన మాత్రం 2000 రధములు, 700 వందల ఏనుగులు, 500 హయములు, 10,000 కాల్బలము మిగిలారు.

సుయోధనుడు తన గదను బుజాన పెట్టుకొని రణభూమిని విడిచి పెట్టి ఎటో వెళ్లిపోయాడు.” అని సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో అన్నాడు.

సుయోధనుని నిష్క్రమణతో 18 రోజులు కురుక్షేత్రములో అవిచ్ఛిన్నంగా సాగిన మహాభారత సంగ్రామము పరిసమాప్తమయింది. ఇక్కడ ఎవరు గెలిచారు! ఎవరు ఓడారు! అని కాదు. గెలిచిన వారికి చివరకు మిగిలింది భస్మసింహాసనము మాత్రమే!

మహాభారతము,
శల్యపర్వము,
ప్రథమాశ్వాసము, సమాప్తము.
ఓం తత్సత్ ఓం తత్సత్ ఓం తత్సత్.